

Wojciech J. Kosior

Uniwersytet Rzeszowski

ORCID: 0000-0002-4710-4523

DOWODZENIE WIEKU CZŁOWIEKA W PRAWIE RZYMSKIM

W ramach prowadzonych badań nad kategoriami i granicami wieku oraz ich znaczeniem w prawie rzymskim pojawiła się potrzeba ustalenia tego, w jaki sposób prawo to regulowało problematykę udowadniania osiągnięcia określonego wieku. Przekroczenie danej granicy wiekowej w starożytnym Rzymie miało bardzo istotne znaczenie dla zakresu praw i obowiązków konkretnej osoby. Przede wszystkim – podobnie jak współcześnie – wiek decydował o zakresie zdolności do czynności prawnych, zdolności do małżeństwa, a także o możliwości sporządzenia testamentu czy występowania przed magistraturą. Takich przykładów można by wymienić zdecydowanie więcej. Dlatego też, niejako z założenia, przyjąć należało, że w prawie rzymskim wykształciły się reguły, które określały sposoby, za pomocą których należało udowodnić osiągnięcie określonego wieku. Celem niniejszego artykułu jest próba zbadania powyższego założenia i ustalenie, czy i jakie istniały w prawie rzymskim środki dowodowe, które można było wykorzystać do wykazania wieku dla potrzeb obrotu prawnego¹.

Analizując tytułowe zagadnienie, warto rozpocząć od stwierdzenia, że wśród historyków starożytności istnieje spór co do tego, czy Rzymianie mieli w ogóle świadomość swojego wieku². Na problemy w ustalaniu wieku wskazywał sam Apuleius, przytaczając przykład rozważań nad wiekiem niejkiej Pudentilli, mieszkanki północnej Afryki, kiedy to wątpliwość dotyczyła tego, czy miała ona

¹ Problematyka ta była już częściowo poruszana przez autora w ramach rozprawy doktorskiej, por. W.J. Kosior, *Kategorie i granice wieku oraz ich znaczenie w prawie rzymskim*, Warszawa 2018 (niepubl. praca doktorska), s. 48–54. Ostatnio tematyką środków dowodowych przy wieku człowieka pośrednio zajęła się E. Loska w swoim wystąpieniu *Wiarygodność środków dowodowych w rzymskim procesie karnym* wygłoszonym na konferencji „Środki dowodowe. Tradycja – Współczesność – Perspektywy” zorganizowanej w dniach 18–19 października 2018 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

² Ch. Laes, J. Strubbe, *Youth in the Roman Empire. The young and the Restless Years?*, Cambridge 2014, s. 38.

40 czy może 60 lat³. Wydaje się jednak, że starożytni Rzymianie mieli świadomość swojego wieku na gruncie prawnym i widzieli też potrzebę stosownego jego udowodnienia.

Jednym ze znanych sposobów wykazywania wieku była manifestacja przez ubiór, czego przykładem była zamiana togi *praetexta* na togę *virilis* w przypadku chłopca wchodzącego w wiek dojrzały, co miało potwierdzać, że przestawał on być chłopcem, a stawał się mężczyzną i nabywał pełną zdolność do czynności prawnych. Wspomniana toga *praetexta* była koloru białego z purpurowym obramowaniem i pierwotnie była urzędowym okryciem niektórych rzymskich urzędników. Stanowiła też symbol wieku niewinności, czyli już nie dzieciństwa, ale jeszcze nie fizycznej dojrzałości. Zwykle przyjmuje się, że nosili ją młodzi chłopcy aż do czasu, gdy przechodzili formalną inicjację w wiek dorosły i otrzymywali togę *virilis*, mającą symbolizować męstwo. Jednakże H. Gabelmann⁴ oraz J.L. Sebesta⁵, powołując się na źródła literackie⁶, zwrócili uwagę, że uprawnionymi do noszenia togi *praetexta* były też dziewczęta. Powyższe zresztą zdają się potwierdzać niżej cytowane teksty jurydyczne. O ile jednak w przypadku chłopców zamiana togi następowała z chwilą formalnej inicjacji w wiek dojrzały, co zwykle następowało około określonego liczbowo wieku, to w przypadku dziewcząt o zmianie togi nie decydował wiek, ale fakt zamążpójścia⁷. W przypadku chłopca prawo nie uregulowało, w jakim dokładnie wieku zmieniał on swoją togę. Najszersze badania nad momentem zmiany togi *praetexta* na *virilis* przeprowadził F. Dolansky⁸. Przyjął, że następowało to zwyczajowo między 15. a 16. rokiem życia chłopca⁹. Jednakże w praktyce przyjęcie za pewnik określonego wieku przez daną osobę jedynie na podstawie jej stroju zewnętrznego było rozwiązaniem ryzykownym. Łatwo bowiem wyobrazić sobie sytuację, kiedy nieuczciwy kontrahent odziany w togę *virilis*, który nie osiągnął jeszcze dojrzałości (*pubertas*), a przez to nieposiadający pełnej zdolności do

³ Apuleius, Apologia 89,1; *De aetate uero Pudentillae, de qua post ista satis confidenter mentitus es, ut etiam sexaginta annos natam diceres nubsisse, de ea tibi paucis respondebo: nam necesse non est in re tam perspicua pluribus disputare.*

⁴ H. Gabelmann, *Die Frauenstatue aus Aachen-Burtscheid*, „Bonner Jahrbücher des rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande” 1979, nr 179, s. 209 i n.

⁵ J.L. Sebesta, *Symbolism in the Costume of the Roman Woman*, w: *The World of Roman Costume*, red. J.L. Sebesta, L. Bonfante, London 2001, s. 47.

⁶ Por. Nonius Marcellus 541.

⁷ W dniu ślubu dziewczyna paliła swoją togę *praetexta* w ofierze dla domowych bogów i bogini Westy, por. C. Hartz, *My chcemy orgii!!!. Jak świętowali starożytni Rzymianie*, Warszawa 2017, s. 108.

⁸ F. Dolansky, *Togam virilem sumere: Coming of Age in the Roman World*, w: *Roman Dress and the Fabrics of Roman Culture*, red. J. Edmondson, A. Keith, Toronto–Buffalo–London 2008, s. 47–71.

⁹ Szerzej na ten temat, zob. W. Kosior, *Kategorie i granice wieku...*, s. 159–163.

czynności prawnej, zawarł szereg kontraktów lub dokonał innych czynności, które dla swojej ważności wymagały, aby dokonujący je miał ukończony oznaczony liczbowo wiek.

Innym sposobem dowodzenia wieku było złożenie stosownego oświadczenia przez samego zainteresowanego, na co wskazuje poniższy tekst mówiący o obowiązku osoby występującej w postępowaniu udzielenia odpowiedzi na pytanie o swój wiek:

D. 11,1,11, pr., Ulpianus libro 22 ad edictum; *De aetate quoque interdum interrogatus respondere debet*.

Powyższy fragment dotyczy nieformalnego zapytania *interrogatio in iure*, czyli środka, za pomocą którego kierowano do stron procesu (najczęściej pozwanego) pytanie o istotne dla sprawy okoliczności. W postępowaniu kognicyjnym środek ten był dowodem w postępowaniu. Odpowiedź była z reguły przyjmowana za prawdziwą, ale podlegała ona ocenie na zasadach ogólnych przez prowadzącego proces¹⁰. Co oczywiste, osoba udzielająca odpowiedzi mogła nie mówić prawdy. Na ten problem przy konieczności ustalenia wieku szczególną uwagę zwrócił cesarz Hadrian¹¹:

D. 22,3,13, Celsus libro 30 digestorum; *Cum de aetate hominis quaereretur, Caesar noster in haec verba rescripsit: „Et durum et iniquum est, cum de statu aetatis alicuius quaereretur et diversae professiones proferuntur, ea potissimum stare, quae nocet: sed causa cognita veritatem excuti oportet et ex eo potissimum annos computari, ex quo praecipuam fidem in ea re constare credibilis videtur”*.

W omawianym fragmencie cesarz zauważył wadliwość ustalania wieku osoby wyłącznie na podstawie składanego oświadczenia. W sytuacji bowiem, gdy stawiano pytanie o status prawny osoby, a dokładniej o jej wiek i wynikający z niego status, w przypadku sprzecznych oświadczeń zwykle opierano się na oświadczeniu mniej korzystnym dla samego zainteresowanego. Innymi słowy, wychodzono z założenia, że osoba ta podawała nieprawdziwe dane. Cesarz uznał jednak, że w postępowaniu urzędowym należało dojść do prawdy i lata człowieka trzeba było liczyć według tego, co w danej sprawie wydawało się najbardziej prawdopodobne¹².

Odkąd w starożytnym Rzymie pojawiła się praktyka rejestracji urodzeń¹³ związana z wydawaniem dokumentów urodzenia, to stały się one, obok oświadczeń osoby zainteresowanej, środkami dowodowymi służącymi wykazywaniu wieku¹⁴:

¹⁰ W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998, s. 127 (s.v. „*interrogatio in iure*”); H.-D. Spengler, *Studien zur interrogatio in iure*, München 1994, s. 54–55 (fragment: *Die Frage nach dem Alter*).

¹¹ T. Parkin, *Old Age in the Roman World: A Cultural and Social History*, Baltimore–London 2003, s. 384; H. Fitting, *Über das Alter der Schriften römischer Juristen von Hadrian bis Alexander*, Basel 1860, s. 6 – „*Caesar noster*» kein anderer als Hadrian”.

¹² S. Fein, *Die Beziehungen der Kaiser Trajan und Hadrian zu den litterati*, Leipzig 1994, s. 315.

¹³ Por. F. Schulz, *Roman Registers of Births and Birth Certificates*, „The Journal of Roman Studies” 1942, nr 1–2(32), s. 78–91.

¹⁴ T. Parkin, *Old Age...*, s. 178.

D. 27,1,2,1, Modestinus libro secundo excusationum; *Ἡ δὲ ἡλικία δείκνυται ἢ ἐκ παιδογραφῶν ἢ ἐξ ἑτέρων ἀποδείξεων νομίμων. [id est: Aetas autem probatur vel liberorum professionibus vel aliis iustis probationibus.]*

W cytowanym fragmencie mowa jest o tym, że wiek mógł być udowodniony za pomocą dokumentów urodzenia lub innych dowodów przewidzianych prawem¹⁵. Wspomnianym dokumentem urodzenia była *professio liberorum natorum*. W starożytnym Rzymie do czasów Oktawiana Augusta nie istniał obowiązek rejestrowania dzieci¹⁶, tym samym sporządzania dokumentu urodzenia. Po wprowadzeniu tego obowiązku *pater familias* w terminie 30 dni od urodzenia dziecka udawał się do urzędu – w Rzymie do prefekta *aerarium Saturni*, a na prowincji do urzędu *tabularium publicum* – aby zgłosić nowo narodzone dziecko. W urzędzie sporządzany był dokument urodzenia, w którym stwierdzano dane osobowe, to jest pełne nazwisko dziecka, datę urodzenia, fakt wolnego urodzenia oraz posiadania praw obywatelskich¹⁷. Obowiązek zgłoszenia dotyczył zarówno chłopców, jak i dziewcząt. Dane dotyczące wolnego urodzenia i praw obywatelskich były wprowadzane do rejestru zwanego kalendarium, zaś lista zgłoszonych dzieci była wystawiana na widok publiczny¹⁸.

W działalności prawodawczej cesarzy dostrzeżono też problem, który mógł wystąpić dla osoby, która zgubiła lub utraciła dokument potwierdzający jej status prawny. Na mocy konstytucji cesarskich postanowiono, że utracenie czy fizyczne zniszczenie takiego dokumentu nie mogło pociągać żadnych negatywnych konsekwencji dla statusu osoby zainteresowanej. Wynika to wprost ze źródeł:

¹⁵ Do wykazywania wieku mogły też posłużyć dokumenty sporządzone w ramach cenzusu, por. *ibidem*, s. 183.

¹⁶ B. Doer, *Die römische Namengebung: ein historischer Versuch*, Hildesheim–New York 1974, s. 11–17.

¹⁷ V. Rączewska, *Narodziny i wczesna opieka nad dzieckiem w rodzinie rzymskiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Pedagogiczne” 1992, nr 18, s. 63; L. Winniczuk, *Ludzie, zwyczaje i obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 1983, s. 255 – „Zachował się ciekawy dokument, odpis aktu urodzenia dziewczynki, sporządzony na woskowanej tabliczce (przechowywany w zbiorach Uniwersytetu w Michigan, Papyrus nr 766). Dokument pochodzi z Aleksandrii egipskiej z czasów Hadriana (127 r.). Tekst zapisany po obu stronach tabliczki brzmi: «Za konsulatu L. Noniusa Asprenaty, po raz drugi konsula, i M. Anniusa Libona, w Idy kwietnia roku XII cezara Trajana Hadriana Augusta, dnia XVIII miesiąca Pharmuti w Aleksandrii w Egipcie przepisane i sprawdzone z listy zgłoszeń o urodzinach dzieci, lista ta była wystawiona na forum Augusta, na której było zapisane to, co poniżej: za konsulatu M. Klaudiusza Akwili Gallicena i T. Atilliusza Rufusa Titiana, w r. XII panowania cezara Trajana (Hadriana) Namiestnik Egiptu przyjął zgłoszenie urodzonych dzieci bez rozpatrzenia okoliczności – na tablicy VIII kol. II zapisano większymi literami: za konsulatu L. Noniusa Torkwata Asprenaty, po raz drugi konsula, i M. Anniusa Libona – dn. VI przed Kalendami kwietnia (= 27 marca) G. Herennius Geminianus placący CCCLXXV sesterców podatku zgłasza córkę Herennię Gemellę z matki Diogenis, córki Marka, urodzoną dn. V przed Idami marca (= 11 marca), które były ostatnio (= bieżącego roku)»”.

¹⁸ L. Winniczuk, *Ludzie, zwyczaje i obyczaje...*, s. 254–255.

C. 4,21,6, Imperatores Diocletianus, Maximianus; *Statum tuum natali professione perditum mutilatum non esse certi iuris est.*

W powyższym przypadku jednoznacznie wskazano, że utrata dokumentu urodzenia nie wywoływała prawnych skutków dla pozycji prawnej osoby, której ten dokument dotyczył¹⁹. Podobna zasada dotyczyła sytuacji, w której to dokument potwierdzający wyzwolenie uległ zniszczeniu²⁰:

C. 4,21,11, Imperatores Diocletianus, Maximianus; *Emancipatione facta, etsi actorum tenor non existat, si tamen aliis indubiis probationibus vel ex personis vel ex instrumentorum incorrupta fide factam esse emancipationem probari possit, actorum interitu veritas convelli non solet.*

Samo zniszczenie dokumentu, czy też nawet fałszywe oświadczenie nie mogło skutkować pozbawieniem osoby przynależnego jej statusu:

C. 7,16,15, Imperatores Diocletianus, Maximianus; *Nec omissa professio probationem generis excludit nec falsa simulata veritatem minuit. Cum itaque ad examinationem veri omnis iure prodita debeat admitti probatio, aditus praeses provinciae sollemnibus ordinatis, prout iuris ratio patitur, causam liberalem inter vos decidi providebit.*

W cytowanej konstytucji, podobnie jak we wcześniej przytoczonej opinii Celsusa (D. 22,3,13) nacisk położony został na przeprowadzenie postępowania dowodowego, które miało doprowadzić do ujawnienia stanu rzeczywistego i prawdziwego. Z powyższych tekstów wynika, że cesarze Dioklecjan i Maksymianian dostrzegli problem, jaki mógł powstać dla osoby, która utraciłaby dokument swojego urodzenia, w którym znajdowałoby się, oprócz daty urodzenia, wzmianka o jej wolnym urodzeniu i prawach obywatelskich. Podobnie rzecz się miała z dokumentem potwierdzającym wyzwolenie. Mocą zacytowanej konstytucji postanowiono, że utracenie lub zagubienie takich dokumentów nie mogło powodować negatywnych konsekwencji dla osoby, której te dokumenty dotyczyły²¹. Innymi słowy, niemożność posłużenia się takim dokumentem nie pozbawiała osobę uprawnionej przynależnego jej statusu, który dany dokument potwierdzał.

Kwestia środków dowodowych służących wykazywaniu wieku była też przedmiotem uwagi prawodawstwa cesarskiego zarówno w prawie klasycznym, jak i w okresie późniejszym:

¹⁹ Na przykładzie udowadniania *status libertatis*, por. J. Evans Grubbs, *Between Slavery and Freedom: Disputes over Status and the Codex Justinianus*, „Roman Legal Tradition” 2013, nr 9, s. 36 i n. Zob. też: B. Doer, *Die römische Namengebung...*, s. 14.

²⁰ S. Schiavo, *Il falso documentale tra prevenzione e repressione: impositio fidei criminaliter agere civiliter agere*, Milano 2007, s. 38–39.

²¹ Por. E.Q. Orive, *Observaciones sobre la prueba del estado civil en Derecho Romano*, „Revista General de Derecho Romano” 2009, nr 13(24), s. 379–380 – „también en C.J. 7.16.15 (a. 293) los emperadores Diocleciano y Maximiano responden a un tal Paladio diciéndole que: «ni la falta de la partida de nacimiento excluye la prueba del linaje ni la simulación de una falsa perjudica a la verdad», estableciendo que se podrá utilizar toda prueba admitida por el Derecho”.

C. 2,42,1, Imperator Alexander Severus; *Si, cum minor annis viginti quinque esses, tabulis quae sunt tuarum professionum oblati tibi aetatem quasi maior annis viginti quinque decepta probasti.*

W powyższym fragmencie konstytucji z 223 r. wspomniano o wykazywaniu wieku za pomocą dokumentu urodzenia²². Środek ten zachował aktualność też w latach późniejszych:

CTh. 2,17,1,1, Imp. Constantinus a. ad Verinum; [...] *sed percepta aetatis venia annos tantum probare tabulis vel testibus misso procuratore concedimus: ut etiam ipsae in omnibus contractibus tale ius habeant, quale viros habere praescripsimus.*

W powyżej przywołanym akcie z 321 r. na przykładzie udowadniania wieku potrzebnego do skorzystania z przywileju cesarskiego *venia aetatis* stwierdzono, że właściwymi do tego środkami były *tabula*, czyli dokument urodzenia, lub *testis*, czyli dowód z zeznań świadka. Regulacja ta, z niewielkimi modyfikacjami, została powtórzona w Kodeksie Justyniańskim:

C. 2,44,2,1, Imperator Constantinus; [...] *sed percepta aetatis venia annos tantum probare testibus vel instrumentis, misso procuratore, concedimus, ut etiam ipsae in omnibus negotiis tale ius habeant, quale mares habere praescripsimus, ita tamen, ut praedia sine decreto non alienent.*

W tym przypadku posłużono się zwrotem *testibus vel instrumentis*, oznaczającym świadków lub inne środki dowodowe. Włączenie powyższej konstytucji do Kodeksu Justyniańskiego można pochytywać jako aktualizację wyrażonego poglądu również na gruncie prawa późniejszego. Użyty wyżej termin *instrumentis* oznaczający inne środki dowodowe możemy też tłumaczyć jako dokumenty. Możliwość udowadniania wieku takimi innymi dokumentami przewidywała też poniższa konstytucja z 287 r.:

C. 2,42,3,3, Imperatores Diocletianus, Maximianus; *Si tamen in instrumento per sacramenti religionem maiorem te esse adseverasti, non ignorare debes exclusum tibi esse in integrum restitutionis beneficium, nisi palam et evidenter ex instrumentorum prolatione, non per testium depositiones te fuisse minorem ostenderit.*

W tekście tym odniesiono się do wykazywania wieku za pomocą dokumentu złożonego pod przysięgą. Jeżeli osoba dowodząca swojego wieku – w tym przypadku 25 lat – powołała się na taki dokument, to później ten wiek musiała w rzeczywistości wykazać tym właśnie dokumentem i nie mogła tego dowodu zastąpić zeznaniami świadków.

Na koniec warto dodać, że udowadnianie wieku zostało zastrzeżone do ogólnej kompetencji pretorów, co wynika z poniższego tekstu:

²² L. Raggi, *La restitutio in integrum nella cognitio extra ordinem: contributo allo studio dei rapporti tra diritto pretorio e diritto imperiale in età classica*, Milano 1965, s. 93.

D. 2,12,2, Ulpianus libro quinto ad edictum; *Eadem oratione divus Marcus in senatu recitata effecit de aliis speciebus praetorem adiri etiam diebus feriaticis: ut puta ut tutores aut curatores dentur: ut officii admoneantur cessantes: excusationes allegentur: alimenta constituentur: aetates probentur.*

W zacytowanym fragmencie dotyczącym zakresu obowiązków realizowanych przez pretora wskazano, że jedną z czynności zastrzeżonych do jego kompetencji było potwierdzanie wieku człowieka²³. Jednakże przeprowadzona analiza zachowanego materiału źródłowego ujawnia, że pretor nie był jedynym urzędnikiem, który miał wspomniane uprawnienie. Kompetencje do dowodzenia wieku człowieka miał też namiestnik prowincji:

C. 4,19,9, Imperatores Diocletianus, Maximianus; *Cum te minorem quinque et viginti annis esse proponas, adire praesidem provinciae debes et de aetate probare.*

W treści tej konstytucji z 293 r. wprost wyartykułowano, że osoba, która twierdziła, iż nie ukończyła jeszcze 25 lat, powinna była udać się do namiestnika prowincji i udowodnić swój wiek. Na analogiczne wnioski wskazuje poniższy tekst:

C. 2,42,3, Imperatores Diocletianus, Maximianus; *Aditus itaque praeses provinciae probationis aetatis examinata causa, si tuum dolum non reppererit intercessisse, ac te minorem tunc fuisse probaveris, causa cognita in integrum restitui providebit.*

Podsumowując powyższe rozważania, w pierwszej kolejności trzeba zauważyć liczbę zachowanych tekstów źródłowych, które dotyczą problematyki dowodzenia wieku. Moim zdaniem pozwala to na przyjęcie, że sami Rzymianie mieli świadomość swojego wieku na gruncie prawnym, zaś prawo rzymskie widziało potrzebę pewnego uregulowania zagadnień związanych ze środkami dowodowymi, za pomocą których można było wykazać osiągnięcie konkretnego wieku. Znamienitą większość z przedstawionych źródeł stanowią konstytucje cesarskie, co – z uwagi na ich charakter – pokazuje, że dowodzenie wieku rodziło problemy bardziej natury praktycznej niż teoretycznej.

Nieformalnym sposobem udowadniania swojego wieku był strój, a dokładniej toga. Po osiągnięciu formalnej dojrzałości (*pubertas*), chłopiec dla podkreślenia przejścia z wieku niewinności do wieku męskiego zmieniał swoją dotychczasową togę zwaną *toga praetexta* na tę określaną mianem *toga virilis*. Przeprowadzone badania pokazują jednak, że zmiana togi nie następowała w jakimś odgórnie ustalonym liczbowo wieku, ale raczej przypadała na okres nastoletni, między 15. a 16. rokiem życia. Tym samym toga jako oznaka wieku człowieka miała charakter zdecydowanie symboliczny i trudno zaliczyć ją do środków dowodowych.

²³ L.P. Homo, *Roma imperiale e l'urbanesimo nell'antichità*, Milano, Mursia 1976, s. 218; N. Palazzolo, *Processo civile e politica giudiziaria nel principato: lezioni di diritto romano*, Torino 1980, s. 91.

Rzymski katalog środków dowodowych służących do wykazywania wieku człowieka został wypracowany w wyniku prawotwórczej działalności cesarzy. Podstawowym środkiem było osobiste oświadczenie danej osoby złożone na okoliczność jej wieku w ramach *interrogatio in iure*. Od samego początku jednak dostrzeżono słabość tego środka, przyznając, że składający oświadczenie mógł nie mówić prawdy. W takich realiach uformowany został nakaz cesarski, aby przy rozbieżności materiału dowodowego co do wieku człowieka przyjąć wersję najbardziej prawdopodobną. Najpewniej w tym przypadku chodziło o rozbieżności między osobistym oświadczeniem zainteresowanego a pozostałymi świadkami. Tym samym do omawianego katalogu środków możemy dołączyć też *testes*, czyli właśnie świadków, co też potwierdzono w aktach cesarskich. Oprócz tych osobowych środków dowodowych wiek mógł zostać udowodniony za pomocą dokumentów (*tabulae, instrumenta*), do których zaliczał się przede wszystkim akt urodzenia (*professio liberorum natorum*). Jednakże ten dokument pojawił się w praktyce prawnej dopiero po wprowadzeniu powszechnego obowiązku rejestracji urodzeń na początku I w. n.e.

Bibliografia

- Doer B., *Die römische Namengebung: ein historischer Versuch*, Hildesheim–New York 1974.
- Dolansky F., *Togam virilem sumere: Coming of Age in the Roman World*, w: *Roman Dress and the Fabrics of Roman Culture*, red. J. Edmondson, A. Keith, Toronto–Buffalo–London 2008.
- Evans Grubbs J., *Between Slavery and Freedom: Disputes over Status and the Codex Justinianus*, „Roman Legal Tradition” 2013, nr 9.
- Fein S., *Die Beziehungen der Kaiser Trajan und Hadrian zu den litterati*, Leipzig 1994.
- Fitting H., *Über das Alter der Schriften römischer Juristen von Hadrian bis Alexander*, Basel 1860.
- Gabelmann H., *Die Frauenstatue aus Aachen-Burtscheid*, „Bonner Jahrbücher des rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande” 1979, nr 179.
- Hartz C., *My chcemy orgii!!!. Jak świętowali starożytni Rzymianie*, Warszawa 2017.
- Homo L.P., *Roma imperiale e l’urbanesimo nell’antichità*, Milano, Mursia 1976.
- Kosior W.J., *Kategorie i granice wieku oraz ich znaczenie w prawie rzymskim*, Warszawa 2018 (niepubl. praca doktorska).
- Laes Ch., Strubbe J., *Youth in the Roman Empire. The young and the Restless Years?*, Cambridge 2014.
- Litewski W., *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998.
- Orive E.Q., *Observaciones sobre la prueba del estado civil en Derecho Romano*, „Revista General de Derecho Romano” 2009, nr 13(24).
- Palazzolo N., *Processo civile e politica giudiziaria nel principato: lezioni di diritto romano*, Torino 1980.
- Parkin T., *Old Age in the Roman World: A Cultural and Social History*, Baltimore–London 2003.
- Raggi L., *La restitutio in integrum nella cognitio extra ordinem: contributo allo studio dei rapporti tra diritto pretorio e diritto imperiale in età classica*, Milano 1965.

- Rączewska V., *Narodziny i wczesna opieka nad dzieckiem w rodzinie rzymskiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Pedagogiczne” 1992, nr 18.
- Schiavo S., *Il falso documentale tra prevenzione e repressione: impositio fidei criminaliter agere civiliter agere*, Milano 2007.
- Schulz F., *Roman Registers of Births and Birth Certificates*, „The Journal of Roman Studies” 1942, nr 1–2(32).
- Sebesta J.L., *Symbolism in the Costume of the Roman Woman*, w: *The World of Roman Costume*, red. J.L. Sebesta, L. Bonfante, London 2001.
- Spengler H.-D., *Studien zur interrogatio in iure*, München 1994.
- Winniczuk L., *Ludzie, zwyczaje i obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 1983.

Streszczenie

W prawie rzymskim wiek człowieka miał bardzo istotne znaczenie. Osiągnięcie określonego wieku pociągało za sobą zmianę pozycji prawnej człowieka, i to zarówno w sferze jego uprawnień, jak i obowiązków. Od przekroczenia danej granicy wiekowej zależał zakres zdolności do czynności prawnych, zdolność do małżeństwa, zdolność do sporządzenia testamentu, możliwość występowania przed magistraturą i wiele innych. Stąd też ważnym problemem praktycznym stało się udowadnianie wieku dla potrzeb prawnych. Przeprowadzone badania pozwoliły na opracowanie katalogu rzymskich środków dowodowych służących wykazaniu wieku człowieka. Nieformalnym środkiem był strój (toga), ale miał on znaczenie tylko symboliczne. W praktyce prawnej wiek mógł być udowodniony za pomocą oświadczenia, zeznań świadków oraz dokumentów, takich jak akt urodzenia.

Słowa kluczowe: wiek człowieka, środki dowodowe, prawo rzymskie

PROVING HUMAN'S AGE IN ROMAN LAW

Summary

The human's age was very important in Roman law. The completion of a certain age entailed a change in the legal position of a human being, both in the sphere of his rights and obligations. The scope of legal capacity, the ability to marry, the ability to draw up a will, the possibility of appearing in front of the magistrate office and many others, depended on exceeding the exact age. Hence, an important practical problem has appeared and it has been a proving the age for legal purposes. The research allowed me to develop a catalog of Roman evidences which could be used to prove human's age. The toga was an informal way to prove it and it was only symbolic. In legal practice, the age could be proved by means of a statement, testimonies of witnesses and documents such as a birth certificate.

Keywords: human's age, evidences, Roman law